

PRIMORSKI GLAS

Naroča se za Avstrijo pod naslovom: Lidova tiskarna, Wien V., Margaretenplatz 7.
Za vse ostale države pa se sprejemajo naročila pri Založbi „Jug“ v Ljubljani,
Šelenburgova ulica 7/II, SHS.

Naročnina znača: za Avstrijo: četrletno S 2.—, celoletno S 8.—; za Jugoslavijo:
četrletno Din. 15.—, celoletno Din. 60.— za ostalo inozemstvo celoletno S 10.—
ali Din. 80.—. Posamezna številka 25 grošev ali Din. 2.—.

Naš list.

Točno pred letom dni je izšla prva številka našega lista. Danes pa izhaja njegova poslednja. Zakaj?

„Naš list so rodile potrebe,“ smo pisali pred letom dni, ko smo ga izročili javnosti. „Če je naš korak dober, bo list živel — če je zgrešen, bo propadel“, smo rekli tedaj.

Tudi danes, ko naš list preneha izhajati, smo uverjeni, da je bil in da je potreben. Tragična ironija je, da mora naš list morda baš radi tega prenehati izhajati, ker je bilo preveliko potreb, ki so ga rodile. Tekom izhajanja lista je bilo uredništvo postavljeno pred alternativo: ali naj piše list za primorske emigrante, ki so nanj naročeni in ga vzdržujejo, ali pa za naše brate preko meje, ki nimajo svobodnega tiska, a so tako potrebni vspodbujajoče in bodrilne besede. Ker naš list radi pomanjkanja sredstev obem potrebam ni mogel zadostiti, se je odločil, da bo pisal predvsem za naše brate preko meje. Ta izbira je imela seveda za posledico, da list ni več našel onega zanimanja in odmeva med primorskimi emigranti, ki so jim na razpolago najrazličnejši jugoslovanski in inozemski listi.

Naš korak je bil dober. Zakaj naš list bi navzlic vsem zgoraj navedenim težavam in pomanjkljivostim še nadalje živel, ako bi ne za časa njegovega življenja nastopile okolnosti, ki se jih ni dalo predvideti ob njegovem rojstvu. Kakor je namreč čitateljem dobro znano, se je moral naš list, če je hotel še nadalje izhajati, radi stroge cenzure, ki je bila uvedena v Jugoslaviji na članke o Italiji ter na poročila in vesti iz Italije,

v februarju preseliti na Dunaj. Izhajanje lista v tuji državi z drago valuto pa je zahtevalo od uprave tako težke gmotne žrtve, da bi jih mogla prenašati samo v slučaju, ako bi se število naročnikov znatno pomnožilo. V to svrhu je izvedla uprava ponovne akcije, ki pa so rodile le delni uspeh.

Naš korak torej ni bil zgrešen in če je naš list primoran, da preneha izhajati, ni to za nas še nikak poraz. Pri vsem tem pa si ne moremo kaj, da bi ne ugotovili velike sramote, da približno 40.000 primorskih emigrantov, ki so naseljeni v Jugoslaviji, ni moglo vzdržati pri življenju lastnega glasila. Res je sicer, da so bile žrtve, ki jih je zahtevalo izdajanje lista na Dunaju, za emigrante-naročnike precej občutne. Res je tudi — in tega se uredništvo v polni meri zaveda —, da jim je list, ki je bil predvsem namenjen za naše brate onstran meje, premalo nudil. Toda ravno radi naših bratov onstran meje bi ne bile smele biti primorskim emigrantom one — četudi občutljive — žrtve nikdar prevelike. Mnogim tudi niso bile, ker so s točnim plačevanjem naročnine, z agitacijo na razne druge načine vsestransko podpirali naš list in se vedno zanimali za njegovo usodo. Ker smo prepričani, da bodo ti z veliko žalostjo sprejeli vest, da je list prenehal izhajati, smo se radi njih in radi naših bratov onstran meje odločili za poslednji poskus, da ohranimo naš list pri življenju. Kakšen je ta poskus, o tem govorimo v našem pozivu na naročnike in prijatelje našega lista, čigar usoda je sedaj v njihovih rokah.

gnanstvu od hrepenenja po svobodi in domačih tleh naši najboljši fantje in možje. Po podzemnih italijanskih ječah ječi naša mladina, med katero so tudi mladoletni dečki. V rimskih ječah čakajo na proces pred posebnim tribunalom nesrečni Mareziganci. V poslednjih dneh so aretirali v Trstu poslednje istrske inteligente. Skoraj vsak teden se odigravajo v tržaškem pristanišču pretresljivi prizori, ko zapuščajo otroci stariše in možje žene, ker morajo v tuji, daljnji svet za kruhom, ki jim ga doma odjeda lačni tujec. Nekdaj cvetoče domačije se nahajajo danes na robu gospodarskega prepada.

Odkar je zadnjič klical veliki zvon, je zapadla „prijateljska pogodba“ med Italijo in Jugoslavijo, ki je fašistovska Italija navzlic vsem prizadevanjem in ponižanjem Jugoslavije noče več obnoviti, ker si hoče ohraniti proste roke. Berlinška „Vossische Zeitung“ je priobčila pred dnevi načrte okroževalne akcije, ki jo snuje in pripravlja že dalj časa fašistovska Italija proti Jugoslaviji. Neki ljubljanski list je nazval te načrte za fantastične. Da, za zdrav razum so ti načrti zares fantastični, toda za blazne fašistovske možgane je vse mogoče. Za fašistovsko Italijo pomeni Rapallo samo prvi korak v njenem prodiranju na Balkan. Saj je Mussolini že takrat izjavil, ko je predložil rapalsko pogodbo v odobritev poslanski zbornici, da pogodbe niso večne...

Rapallo, Rapallo! kliče veliki zvon. In letos ni več samo klic zvona, letos bije že plat zvona, ki kliče na okup vse Jugoslovane in jih poziva, da naj se pripravljajo na oni veliki dan, ko bodo vskliknili v grob istrskega mučenika: Vladimir Gortan, vstani!

Besnenje.

Ali je obsodba celotnega kulturnega sveta nad fašizmom radi justičnega umora Vladimira Gortana pobesnila fašistovske samosilnike ali pa jim je nedolžna kri Gortanova opojila živce ter še bolj razplamtela v njih divjaške instinkte, da divjajo sedaj še s hujšo silo proti slovanskemu življu v Istri in na Tržaškem?! Vrgli so od sebe vsako pravno formulo, ki bi vsaj na videz opravičila njihovo preganjevalno politiko. Končali so namreč sedaj z zatiranjem našega življa, njegovega življenja in jezika ter so se vrgli kar na njegovo iztrebljenje iz lica zemlje.

Vsak naš človek v Istri je liki preganjana žival.

Teden dni po umoru Vladimira Gortana se je vračal nek istrski kmet domov v Rezance iz Bičikov pri Sv. Vičenu. Za njim sta se naenkrat pojavila karabinerja. Ker vidijo v svojem brezmejnem strahu po zadnjih dogodkih v vsakem našem človeku protivnika fašizma, sta najprvo začela nad njim kričati, naj se ustavi, nato pa kar na njega streljati. Seveda sta oborožena strelca na kratko razdaljo brž pogodila brezmočnega preprostega Istrana in ga smrtno ranila s strelji. Po par urah boja s smrtjo je revež umrl. Ker je cel okraj zastražen, nismo še mogli zvedeti njegovega imena. Nesrečno Istro so moderni Huni iz Rima čisto upropastili. Blizu Lima so neznanzi zopet ubili kmetskega posestnika, črede

Rapallo.

Hamburk, Hamburk! kliče ji zvon... tam ji v smrt omahnil je sin.

Kakor kliče Hamburk, Hamburk veliki zvon vdovici v Župančičevi „Dumi“, tako kliče veliki zvon leto za letom na ta dan vsem Jugoslovanom, posebno pa nam, primorskim emigrantom Rapallo, Rapallo! Tega dne je bila pred devetimi leti zapечатena usoda slovenskega in hrvatskega naroda v zasedenem ozemlju. Tega dne je bila odtrgana od živega telesa jugoslovanskega naroda nad pol milijona njegovih najboljših sinov. Tega dne sta bila izrezana iz živega telesa Jugoslavije dva dela njenih pljuč: Trst in Reka.

Z grenko žalostjo je sprejel na ta dan naš narod v Primorju, ki je navzlic italijanski zasedbi v svoji globoki veri še vedno upal na združitev s svojimi svobodnimi brati, vest, da je sedaj tudi po pogodbi ločen in odtrgan od svojih bratov in priključen k italijanskemu kraljestvu. Onega dne so padle poslednje iluzije, pogreznile so se poslednje nade.

Pri vsej žalosti, ki se ga je polastila, naš narod v Primorju pa le ni obupal. Junaško je pogledal v obraz trpki resnici in se sprijaznil s svojo usodo, ki naposled ni izgledala ravnotako mračna. Saj so mu njegovi gospodarji slovesno obljubili, da bodo spoštovali njegov jezik in običaje in da

mu bodo dali še večje pravice, nego jih je prej užival. Res je, da so že tedaj večkrat prelomili svoje obljube, toda živeti se je pa le dalo.

Ko so imeli novi gospodarji pogodbo v žepu, pa so pričeli kazati svoje pravo lice. Posebno so ga pričeli kazati tedaj, ko je prišel v Italijo na krmilo fašizem. Fašizem se je z njemu lastnim cinizmom požvižgal na slovesno dane obljube. Ena za drugo so pričela padati v dolgotrajnih bojih pridobljene pravice našega naroda, pričelo se je divje preganjanje njegovega jezika in kulture ter uničevanje njegovega gospodarstva. Pa kaj bi tu zopet in zopet naštevati krivice, ki jih je zagrešil fašizem nad našim narodom, dokler mu ni ugrabil in uničil vsega, kar si je pridobil tekom dolgih desetletij s svojo vstrajnostjo in marljivostjo. Sedaj, ko ga je popolnoma oropal in slekel, mu pa hoče vzeti še golo življenje. Z nasilnim spreminjanjem njegovih priimkov in imen hoče izbrisati slovansko lice Primorja menceč, da je z Vladimirjem Gortanom položil v grob tudi slovanski narod v Primorju.

Rapallo! Rapallo! je zato vsako leto vedno bolj klical na ta dan veliki zvon vsem Jugoslovanom, posebno pa nam primorskim emigrantom, vendar tako močno kot letos ni še nikdar pel, bil, tožil, vpil in padal trdo na naše glave.

Še sveža je gomila, ki pokriva Vladimirja Gortana. Na peklenskih otokih umirajo v pre-

izginjajo kar naprej, vse tone v bedi in kaosu. V severnem delu Istre so se pojavili kot na Krasu napisi „Slava Gortanu, smrt Mussoliniju“. Zaprlji in pretepli so po svoji navadi celo vrsto nedolžnih ljudi.

V Trstu pa zaenkrat še ne morejo kar na cestah streljati na naše ljudi iz Istre in z Krasa. Zato jih pa kar pobirajo po stanovanjih, plenijo vsako tiskano stvar, vsako pisano listino. Nesrečne žrtve odpeljujejo neznano kam. Ko hodijo preplašeni svojci povpraševati na kvesturo, h karabinerjem v jetnišnice, gibajo z rameni, se delajo nevedne, se jim rogajo v obraz. Začeli so z aretacijami v večjem štilu v sredo, dne 30. oktobra. Ob 9. uri zjutraj so vdrli v pisarno dr. Vratovića Mirka, prevrnili vse in odpeljali neznano kam njega in njegovega tajnika Ante Iveša. Istočasno so odpeljali uradnika Kazimirja Žmaka. Šolskega slugo Antona Škarabota, uslužbenega pri šentjakovski šoli, so odpeljali ko je šel po potni list. Z zvijačo in lažjo so spravili policijski agentje na kvesturo gđcno Milo Vatovac. Ni se več vrnila. Iz sorodnikov so se brili norca. Zaprlji in odgnali so dalje brata dr. Milana Viteza iz Rojana. Iz Proseka so odpeljali in drže še vedno v zaporu fanta Nabergoja. Druge Prosečane in Kontoveljce so izpustili. Po pretepanju in psovanju so izpustili iz ječe tudi visokošolca Budina iz Zgonika. Ko so ga peljali od doma v Trst, je bil dotični avtomobil napaden na cesti in se ni šoferju nič kaj dobro godilo. V torek 5. novembra so aretirali in odgnali neznano kam tudi visokošolca Angelja Kukanjo, ki se je komaj prejšnji večer vrnil iz Padove po srečno prestanih izpitih. Med aretiranci je tudi neki Perkovič, svak nekega uradnika na češkem konzulatu. Aretiranih je dosti ljudi po Istri in nekateri Istrani tudi izven Istre, po Italiji.

Zaprti so brez sredstev, navezani na enkratne dnevne pomije laških ječ, brez možnosti, da bi si lahko kupili posebno hrano. Teden dni po njihovem ugrabljenju s strani policijskih roparjev sorodniki še ne vedo, kje se nahajajo. Tržaška kvestura lažnjivo trdi, da za nič ne ve. Istotako trobita lažnjivo v svet „Giornale d'Italia“ in „Corriera della Sera“, da ni bil nihče zaprt, ker se je celotno evropsko časopisje, z najmočnejšim angleškim listom „Timesom“ na čelu, oglasilo proti temu novemu sadističnemu preganjanju Slovanov pod Italijo. Ne navajamo nešteti preiskav, ne nešteih začasnih aretacij po karabinerskih postajah in policijah. Treba je le misliti na rešitev nedolžnih žrtev, da ne zopet pade pod fašistovsko pestjo kako novo nesrečno, izmučeno življenje. Posebno je potreben hitre pomoči in rešitve Ante Iveša, uradnik razpuščenega političnega društva „Edinost“ za Istro. Bolan je na pljučih in črevesih. Če se le količkaj podaljša njegov zapor, njegova neznana usoda, je izgubljen.

Bratje Primorci! Vsi, ki čitate naš list, protestirajte glasno v svet in zahtevajte takoj njegovo osvoboditev. Nedolžna žrtev mora biti rešena. Kdor izmed nas ima kaj vpliva, naj ga vporabi, da dela na kakoršensibodi način za njegovo osvoboditev! Rešimo mlado nedolžno življenje iz umazanosti in okuženosti fašistovske ječe, dokler je še čas! Kmalu bo prepozno.

Propadanje Trsta.

Po polomu tvrdke Brunner, koje pasiva so znašala pol milijarde lir, je prišla sedaj na vrsto paroplovna družba Cosulich. Nadzorstveni svet je namreč sklenil predlagati občnemu zboru delničarjev, ki se bo vršil v začetku novembra v Trstu, znižanje delniškega kapitala od 300 na 100 milijonov lir, kar pomeni, da so delničarji izgubili lepi znesek 200 milijonov lir. Istočasno

Fašistovsko občinsko gospodarstvo.

Po fašistovskih uradnih poročilih izkazujejo italijanski državni proračuni znatne prebitke. Tako je izkazoval proračun minulega poslovnega leta, v kolikor se sme verjeti fašistovskim statistikam, prebitek v znesku nič manj kol 1132 milijonov lir, če se všteje v ta znesek 750 milijonov, ki jih je izplačala država v gotovini Vatikanu. Sodeč po teh številkah bi bilo tedaj fašistovsko državno gospodarstvo v razmeroma dobrem stanju. Da preživlja italijansko narodno gospodarstvo že nekoliko let ostro krizo, o tem smo že večkrat pisali v našem listu. V naravnost katastrofalnem stanju pa se nahaja neko drugo gospodarstvo, ki po svoji važnosti in po svojih posledicah le malo zaostaja za državnim gospodarstvom. Je to občinsko gospodarstvo.

Stanje italijanskih občinskih financ, ki že prej ni bilo ravno sijajno, se je pod fašistovskim režimom tako poslabšalo, da je pričelo ogrožati ves gospodarski ustroj fašistovske Italije. Sicer pa naj govorijo številke, ki so v gospodarskih vprašanjih bolj zgovorne in prepričevalne nego besede. Uradna statistika finančnega ministrstva je na podlagi občinskih proračunov ugotovila, da je znašal celotni primanjkljaj italijanskih občin v letu 1925 894 milijonov lir, italijanskih pokrajin pa 690 milijonov lir. Po podatkih statističnega zbornika italijanskih mest je znašal celotni primanjkljaj v občinskem gospodarstvu 17 največjih italijanskih mest leta 1912 18.500.000, leta 1920 pa 133.000.000, leta 1922 38.193.000 zlatih lir. V letih 1923 in 1924 se je celotni proračun teh 17 mest v toliko zboljšal, da je izkazoval celo prebitek v znesku 4.576.000, odnosno 1.132.000 zlatih lir. Za leto 1925 pa so se ti prebitki spremenili zopet v primanjkljaj, ki je od leta do leta vedno bolj naraščal. Leta 1925 je znašal primanjkljaj 19.337.000, leta 1926 49.952.000, leta 1928 pa že 112.618.000 zlatih lir. Leta 1920 so znašali dolgovi onih 17 največjih italijanskih mest 1099 milijonov lir, leta 1928 pa so se pomnožili že na 2069 milijonov lir. Davčno breme v onih največjih 17 italijanskih mestih, ki je ostalo po vojni skoraj neizpremenjeno, se je v kratki dobi od leta 1926 do leta 1928 povečalo za celih 51 odstotkov.

Te številke so zelo poučne iz dveh razlogov.

Po svetu se dobijo mnogi ljudje, ki so prepričani, da je fašizem rešil Italijo pred pogubo ter ga s tem opravičujejo in mu to štejejo v zaslugu. Višje navedene številke pa nam govore drugače. Pravijo nam, da je ravno nasprotno resnica. Iz njih vidimo, da je po razsipnem gospodarstvu v prvih povojnih letih, ki ni bil iz-

ključen italijanski ampak občeuropejski pojav, pričelo nastopati v Italiji iztreznenje. Primanjkljaj 17. največjih italijanskih mest, ki je dosegel leta 1920 svoj višek v znesku 133 milijonov zlatih lir, je pričel v naslednjih dveh letih, ko še ni bilo fašizma, tako rapidno padati, da se je leta 1923 in leta 1924 — v letih, ki so bile še prejšnje pred-fašistovske občinske uprave na svojih mestih — spremenil celo v precejšen prebitek. Novo rapidno naraščanje primanjkljaja se je pričelo leta 1925, tedaj v letu, ko je dobil fašizem državo popolnoma v svojo oblast.

Po drugi strani pa vidimo iz onih števil, da je italijansko občinsko gospodarstvo, ki si je ravno pričelo zdraviti rane, ki mu jih je zadala vojna in neposredna povojna doba, pričelo rapidno propadati baš od onega časa, ko je fašizem ukinil občinske samouprave in uvedel svoje podeštate. Uvedba podeštato je po našem mnenju ena iz največjih političnih in gospodarskih napak, ki jih je zagrešil fašizem. Njegovi voditelji se, kakor izgleda, tega že zavedajo, ne morejo je pa več popraviti, ako nočejo zatajiti enega iz svojih osnovnih naukov. Zato pa zna priti dan ko bodo to svojo napako drago plačali.

Krivično pa bi bilo zvrčati vso krivdo za slabo občinsko gospodarstvo na podeštate. Veliko krivdo nosi tudi fašistovska vlada, ki je dosegla ravnovesje v državnem proračunu predvsem na ta način, da je zvalila velik del bremen, ki jih je prej nosila država, na šibka pleča občin.

Obupno stanje italijanskih občinskih financ je pričelo v poslednjem času povzročati resne skrbi tudi osrednji vladi. Na enem iz poslednjih zasedanj italijanskega ministrskega sveta je bila naložena občinam obveza, da morajo tekom leta 1930 občutno zmanjšati davčno breme. Saj ni državno davčno breme ono, ki tako teži italijansko narodno gospodarstvo, da mu ne da dihati. Ne, najhujše breme so občinski in pokrajinski davki ter občinske in pokrajinske doklade.

Kolikor se spominjamo, so bila izdana občinam že večkrat podobna navodila in že večkrat so jim bile naložene podobne obveze, ostale pa so vedno na papirju in samo pobožna želja. Tako se bo zgodilo tudi sedaj. Dokler bodo namreč upravljali italijanske občine fašistovski podeštati, do tedaj ne more biti govora o ozdravljenju italijanskih občinskih financ. Ozdravljanje občinskih financ bo moglo nastopiti samo tedaj, ko bodo občinam povrnjene njihove somouprave. Ker tega fašizem nikdar ne bo naredil, bo torej mogoče samo tedaj, ko bo zrušen fašizem, ki ni otel Italije pred pogubo, marveč jo vedno bolj tira v pogubo.

pogodbi namerava Čehoslovaška pristopiti k gradnji svojega lastnega trgovskega brodovja in tako se bo češki promet, v kolikor že ni usmerjen, še bolj usmeril proti Hamburgu, seveda na škodo Trsta.

Istotako je sklenila Jugoslavija pred dnevi trgovsko pogodbo s Španijo, kar bo imelo za posledico, da se bo jugoslovanski promet s Španijo vršil preko domačih jugoslovanskih pristanišč in na jugoslovanskih ladjah, a ne več preko Trsta in na italijanskih ladjah, kakor se je to doslej dogajalo vsled ugodnejših tarif, ki jih je bila deležna Italija po svoji trgovski pogodbi s Španijo. Od te spremembe bodo občutno prizadeti tržaško pristanišče, tržaške paroplovne družbe in tržaška trgovina, zlasti pa ona z lesom.

Sicer pa nam najlepše pričajo o tem, kako vedno bolj obupen postaja položaj Trsta, dovtipi, ki krožijo po Trstu. Je to pravi „Galgenhumor“! — Kadar pobegne od doma kak otrok, da navadno družina v časopise sledeči oglas „Pepo ali

bo predlagal nadzorstveni svet občnemu zboru, da se tako znižani delniški kapital zopet zviša od 100 na 400 milijonov lir, ki bodo služili za plačanje dolgov družbe. Pri sanaciji družbe bodo sodelovale genovska paroplovna družba Lloyd Sabaudo, Banca Commerciale Italiana in — najbrže samo v podrejeni vrsti — Banca Commerciale Triestina. V drugih besedah pomeni ta sanacija, da prehaja vodstvo paroplovne družbe Cosulich, ki je bila v ponos tržaškemu mestu, iz domačih v italijanske roke. To bi ne bilo sicer iz italijanskega nacionalističnega vidika še nikaka nesreča, toda Trst bo to spremembe v doglednem času bridko občutil na lastni koži, ker sedaj se ne bo imel več boriti samo z Benetkami, ampak tudi z Genovo, ki ga bo skušala izpodriniti in absorbirati, v kolikor ji ne bo potreben in koristen.

Pa še drugi udarci se pripravljajo proti Trstu. Čehoslovaška vlada je sklenila v teh dneh z Hamburgom pogodbo, po kateri ji ta odstopa v svojem pristanišču obsežno svobodno cono. Po tej

Marija — kakor se pač pobegli otrok imenuje — vrni se! Vse ti bo odpuščen!" Sedaj pa se lahko čita po tržaških zidovih sledeči napis: „Franc Jožef, vrni se! Vse ti bo odpuščen!" — Na tržaških ulicah se je odigral, kakor s smehom pripovedujejo po Trstu, sledeči prizor: Tržaški fa-

kin vpije na vse grlo: „Prokleta Avstrija!" Obkrožujoči ga začudeno vprašujejo: „Pa zakaj prokleta Avstrija? Saj je vendar umrla!" Fakin: „Jaz pravim prokleta Avstrija zato, ker nas je naučila jesti petkrat na dan, sedaj pa jemo samo enkrat, a še takrat slabo!"

Preganjanje našega delavstva.

Stanova, ki sta po fašizmu najbolj prizadeta, sta pač kmetijski in delavski; ta dva pa tvorita jedro primorskega prebivalstva.

Fašizem je italijanskemu delavsko-kmetškemu stanu prinesel najmanj dobrin. Kdor pozna razvoj socialne ideologije fašizma, kdor pozna sedanje njegove programe, bo imel koj jasno sliko, da voditeljska druhal, ki je izšla iz avanturistov tržaškega, milanskega, benečanskega, florentinskega in drugega prebivalstva, ni mogla doprinese delavsko-kmetškemu razredu nobenih socialnih dobrin. To tembolj, ker so se ti avanturisti že koj v početku posluževali in to ne morda radi kakih nacionalnih idealov, v boju proti socializmu sredstev in denarja laških kapitalističnih krogov. Gorostasen primer nam je to, da je bil fašizem v svojem prvem programu naravnost boljševističen, ko je zahteval razdelitev južno-italijanskih veleposestev. Tega programa se je držal komaj par mesecev, zakaj že po kratkem času se je pokazal v povsem drugi luči, ko je postal čisto golo oportunistično sredstvo laških protisocialističnih krogov. Doba škvadrizma nam je pač predobro znana in še so žive rane, ki nam jih je tedaj zadal in ki nam jih še vedno seka globlje in globlje. Neznačajan je bil fašizem vsekdar in oportunističen do skrajnosti.

Zlasti teško so občutili prihod fašizma naši kraji in naše delavstvo, ki je povsod zapostavljeno in le teško pride do zaslužka. To se je čutilo že koj ob početku. Glavni centri našega delavstva so predvsem Idrija in Rabelj, kjer so zaposleni kot rudarji; nadalje nabrežinski kamnolomi, tržaška ladjedelnica, tržaško pristanišče in ladjedelnica, Ajdovska predilnica ter Salona.

Zaslužki delavcev v vseh teh imenovanih krajih so zelo majhni. Rabelski rudar, ki dela kot suženj po osem ur dnevno, zasluži dnevno 16 do 20 lir. Iz tega zaslužka mora plačevati sindikalni prispevek, fašistovsko članarino, prispevek za „Dopolavoro“, bolniško blagajno ter pokojninski prispevek. Leta 1927 so morali vsi rudarji podpisati 100 do 200 lir za liktorsko posojilo. Istega leta so morali prispevati za dolarsko posojilo. V rudnikih v Rablju, kjer je okrog 800 naših delavcev, ni niti najmanj preskrbjeno kljub plačevanju bolniške blagajne za razne teške nesreče, ki so tam na dnevnem redu. Saj ubijejo samo mine vsako leto najmanj 10 delavcev. Leta 1927 je bilo odpuščenih 30 fantov, ker so bili nekdanji člani slovenskih prosvetnih društev. Ko so jih odpustili, jim niso dali niti odpravnine kot bi morali, ker so plačevali pokojninske prispevke. Kakšni so delavski domovi, o tem niti ne govorimo; preveč žalostna bi bila slika.

Nekoliko boljše je za idrijske rudarje, vendar jim poberejo vse mogoče prispevke, velikanške šikane, zapostavljanja in najrazličnejše „svinjske procesije“ znaten del njihovih plač. Novih delavnih moči, če se niso izkazale s kakim „domovinskim činom“, ne sprejemajo.

V tržaških ladjedelnicah so radi pomanjkanja dela odpustili zadnji dve leti na tisoče delavcev, seveda pred vsem Slovencev. Onim, ki so ostali, pa dajejo tako nizke mezde, od 10 do 15 lir dnevno, da celo neoženjeni delavec z njimi komaj izhaja.

Nekako podobne so tudi razmere tržaškega delavstva. Že nasilstva radi spremembe imen

nam dovolj povedo, kako se z delavci postopa. Vsi mogoči prispevki, odpustitve brez vzroka, neznatna plača, vse mogoče šikane, to je na dnevnem redu. Življenje bolj suženjsko niti biti ne more.

V Ajdovščini, kjer ima svoje predilnice tvrdka Brunner, delajo delavci zlasti zadnje čase, ko se o tvrdki govori, da gre polomu naproti, le nekaj dni v tednu. Prejšnja leta, ko je tvrdki šlo nekoliko boljše, so imeli seveda povsod prednost furlanski delavci, katerih je tam veliko število.

Nekako enake razmere so tudi v Brunnerjevih predilnicah v Podgori pri Gorici. Kako se pa tam z delavci postopa, so pokazali zlasti zadnji procesi pred posebnim tribunalom v Rimu, ki so se vršili predvsem proti delavcem, ki so bili zaposleni skoraj vsi v podgorski tvornici.

V Saloni, kjer gre cementna tovarna tudi vedno bolj rakovo pot, se delavci zamenjujejo vedno bolj z laškimi. Delavske razmere (plače, prispevki itd.) pa so v glavnem iste kot pod drugih naših delavskih centrih.

Še obupnejše pa so razmere raznih sezonskih delavcev. Teh se največkrat sploh ne sprejme, pa tudi če so vpisani v vse mogoče sindikate. Iz Renč se je izseljevalo vsako leto veliko zidarjev, ki so se v jeseni vračali domov. Prefektura jim

sedaj mnogokrat noče dati potnih listov, ali pa jim pri tem dela vse mogoče ovire.

Lansko leto so izravnali šempasko polje za zasilno letališče. Ni jim bilo dovolj, da so ljudi okradli za zemljo, ampak niso hoteli sprejeti v delo niti domačih delavcev, čeprav so bili vsi brezposelni. Pozneje so vendar vzeli nekaj domačih. Toda italijanski delavec je prejemal L 1.60 do 1.80, slovenski samo L 1.30 do 1.50 na uro. Pozneje pa so odpustili tudi te, ker niso bili dobri fašisti in bi lahko izdali vojne naprave. Podoben slučaj se je zgodil pri gradnjah na ajdovski železnici.

Pri delu poti v Polog pri Tolminu je bilo spočetka zaposlenih veliko naših delavcev. Že po par mesecih pa so jih, enega za drugim, odpustili ter nadomestili z laškimi in to kljub temu, da so se na zapoved vsi vpisali v sindikate ter plačevali prispevke.

Pri gradnji ceste čez Oblakov vrh v Idrijo niso hoteli zaposliti niti enega našega delavca. Isto je bilo tudi na Bovškem in v Trenti.

Pri železnici ni zaposlen noben Slovenec. Majhen odstotek onih, ki so bili uslužbeni še pred vojno, so premestili v Italijo. Novih moči, slovenskih, pod nobenim pogojem ne sprejmejo.

Slovenski delavec je povsod zapostavljen: prikrajšujejo mu plače, obirajo ga za vse mogoče prispevke, izžemajo ga do skrajnosti, kulturno pa ga tišče v najhujšem jarmu brez vsakega prostega diha. Zraven tega ga odpuščajo brez vsakega vzroka iz službe, ki je že več ne najde, pa naj jo še tako išče.

Italijanski delavec živi v težkih razmerah, v uboštvi in skrajni bedi; še toliko bolj zapostavljen pa je slovenski delavec, na katerem tišči svojo peto še fašistovski šovinizem, ki mu ne privoščijo kruha ne doma ne v tujini.

DOPISI IZ PRIMORJA

Čepovan.

Postopanje dveh gozdnih čuvajev-fašistov v Čepovanu. Jako premožen kmet I. B. ima lastno jamo, iz katere prodaja pesek. Gozdna čuvaja prideta k njemu, veleč mu, da mora napraviti prošnjo, ako hoče pesek kopati. „Saj je jama moja lastnina in jaz davke plačujem, zakaj naj bi delal prošnjo?“ Samo za ta neznamen upor sta ga uklenila in gnala do brigadirja, ki je zelo surovo in nečloveško postopal z njim in ga dal odpeljati v goriške zapore. Sestavil je zelo lažnjivo ovadbo, da je I. B. dva s puškami oborožena čuvaja suval in jih hotel tepsti (starček bo imel kmalu 80 let) in da so bili drugi vaščani s palicami pripravljeni naklestiti čuvaja. I. B. je bil torej v zaporu in bi moral za prazen nič kake tri do štiri tedne čakati na razpravo. Pri čuvajih in brigadirju taka nasilnost in kriva obtožba, na drugi strani se je pa hotel izkazati čepovanski podeštat zelo velikodušnega, nadejajoč se mastnega plačila, ker je znano, da premore I. B. dosti liric. Sin I. B. prinese podeštatu 200 lir, ta hiti v Gorico, izprosi pri sodnji hitro razpravo, navede priče in res se je vršila razprava že četrty dan po aretaciji. Navedel je sedem prič, najel nekega italijanskega zagovornika, češ, da se sam ne sme zagovarjati. Sodnik zasliši najprej gozdnega čuvaja, potem zasliši pričo A. B., mladeniča, ki dobro govori italijanski. Po zaslišanju A. B. pokliče sodnik še enkrat oba gozdna čuvaja. „Kako sta vidva pričala. Priča A. B. je vse drugače povedal.“ Čuvaja: „Priča laže. Midva sva govorila resnico.“ Nato priča prav drzno in odločno: „Vidva sta se zlagala, godilo se je vse tako, kakor sem jaz povedal, ako meni ne verjamete, je še šest prič zunaj, ki

bodo vse tako povedale kakor jaz.“ Ta odločnost je sodniku zadostovala, da je čuvaja nemilostno zapodil in jima očital: „Sramujta se, ker postopata tako grdo s starim človekom!“ Ostalih šest prič niti zaslišal ni. Ko je zagovornik končal svoj kratki govor, je sodnik razglasil razsodbo: I. B. je nedolžen in prost vsake kazni in bo takoj danes izpuščen. Podeštat se je hotel pokazati jako velikodušnega, češ, da dela zastonj. Čemu pa je najel drugega zagovornika, ki je zahteval za svoj „trud“ 2000 lir, kateri znesek sta si potem delila z podeštatom, ki „dela za dobroto in zastonj“? I. B. je seveda plačal 2000 lir. Iz tega se razvidi, kako nasilno postopajo nižji uslužbenci z našim ljudstvom in kako znajo višji izrabiti take slučaje v svojo korist. Da, najmenitnejši paragraf je denar, čegar suženj je tudi čepovanski podeštat.

Podeštat in vratarska zadruga. V čepovanski občini (nekdanji) so tri mlekarnice: dolska, vratarska in čepovanska. Vratarska je bila najbolj zavedna, ker se je prva poslužila pravice, ki jo ji nudi statut, registriran pri sodnji, da sme dobavljati konsumno blago za svoje člane. Pri prvih dveh dobavah je šlo vse gladko. Pri drugi dobavi je brigadir pregledal vse izkaze in račune in ker je bilo vse v redu in se je vse ujemalo, je celo pohvalil predsednika. A glej ga, vraga! Pri tretji dobavi prihiti brigadir v mlekarno in zapleni vse blago, da se ne sme razdeliti. To na ukaz podeštata. Predsednik teče takoj drugi dan v Gorico k prefektu in doseže s pomočjo drugih dveh gospodov, da pošlje prefekt podeštatu telegram, naj razdeli zadrugarjem blago. Podeštat je ostal trmoglav in pošlje drugi dan svojega italijanskega tajnika v Gorico v nadi, da bo z italijansko zvitostjo in lažjo zavlekel razdelitev. Ko predsednik zve o tajnikovi misiji,

naslovi hkratu dve pismi na samega prefekta. S prvo pošto je dobil podeštat oni dve pismi iz Gorice in strog ukaz, da mora dovoliti razdelitev. Drugo jutro je prišel brigadir in ves ponižen pričel deliti. Največ je bil te šikane kriv vratarski trgovec A. P., ki se je pri podeštatu nalagal, da predsednik prodaja tudi nečlanom, da je to trgovina in ne konsum. Trgovec A. P. je navedel tudi nekaj prič, ki pa niso vedele ničesar povedati.

Brigadir je prej odločno zahteval, da mora predsednik pri podeštatu položiti 500 lir za licenco (kot trgovino) in da se prej ne bo delilo. Ko pa je prišel deliti, je ponižno povedal, da ne bo nobene kazni in da ni treba nič plačati. Tu se vidi, kak razloček je med lokalnimi oblastmi in med prefekturo. Lokalna oblast je skrajno pristranska. Podeštat je protežiral enega trgovca in zapostavil vse vratarske zadruge, ki so vsi ubogi mali kmetje in kajzarji.

O brigadirju, ki je precej nato moral proč, vemo marsikaj. Napravil jih je toliko, da jih na lastnem hrbtu ni mogel več nositi. Ker se tudi krotki in podložni Slovenci znajo pritožiti, je prišel marešal v občino, preiskal stvar in brigadir je moral najprej pod ključ in potem... Hvalil se je, da bo deset let v Čepovanu, bil pa je le nekaj mesecev, Bog varuj, če bi bil ostal v resnici deset let med nami. V teh mesecih so ljudje plačali več kazni ko vsa druga povojna leta skupaj. Laški karabinierji so šiba božja za naše ljudstvo.

Iz dolinske občine. Na dolinski občini imamo kruto postojanko tržaškega fašizma, ki ji načeljuje znani paša Radovani. Je sicer pristen Hrvat iz Splita doma, a ni s tem rečeno, da ravna z ubogim ljudstvom bolje nego njegovi tovariši privandranci.

Korito je korito in mož je čisto pozabil na svoje pokolenje, na svoj materni jezik, na poštenost in na vse slovanske dolžnosti. Druži se samo s takimi ljudmi, pri katerih dobro ve, da bo imel s svojim vplivom od njih dobička. Kamor se zarije ta krvoses, ne izpusti žrtve, dokler je ne uniči popolnoma. V Ricmanjih n. pr. je zahajal večinoma v gostilno pri Švari, znani kot prvovrstno narodni gostilni, kjer ni nikdar poravnal računa. Zadnjič je prišel z okoli tridesetimi prijatelji in pajdaši, s katerimi je krokal kar dva dni zaporedoma. Odšli so brez pozdrava, o plačilu niti govora. Računa je bilo takrat 600 do 700 lir, za katere se ni nihče več zmenil. Ko se je nekaj mesecev za tem pojavil „ponižno seveda“ gostilničar Švara z računom v roki in prosil povračila, mu je skočil krvoses v lase in ga obdolžil za nasprotnika fašizma. Sledilo je seveda odvzete koncesije in zapreje gostilne, tobakarne in prodajalne, a sin Darko je moral takoj ponoči čez mejo, ker mu je pretela konfinacija. Radovanijevo slepo orožje je obč. sluga iz Ricmanj. Imenuje se Kuret po domače „Cic“. On pozna in vođa vse domače razmere in hibe ljudstva, ki jih javlja zvesto svojemu gospodarju. Še celo borštanski brigadir se ga boji. Isti bi se mu zelo rad osvetil radi neke zadeve, ki jo je imel z njim na Reki. Kuret je bil namreč D'Annuncijev legijonar, preden je prišel na občino. Ljudje so mu seveda vsi hvaležni za njegove dobre in pričakujejo ure, da bi mu zamogli izkazati hvaležnost, kot gre navadnim izdajavcem.

V Borštu oz. Zabrežcu imamo vrlega fašista Hervatič Antona po domače „Tončka“ iz Potoka. To je pristen analfabet, prav podoben

Cicu iz Ricmanj. Dva človeška izvržka, katerim nobeden ne pogleda iskreno v obraz. Mati mu je umrla v norišnici, kjer se je nahajala dolgo let. Očetu se cedi pamet kar po tleh, kadar vidi, da Tonček straši Borštane in jih obklada s „schiavi in komunisti“. Nahajal se je več časa v Libiji pri miliciji. Tam je pozabil slovensko govorico, tako da ga niti oče ne razume, ko ga prosi suhe polente. V pijanosti je ranil lastnega brata z nožem po vsem telesu tako hudo, da se je moral zdraviti nekaj mesecev v bolnišnici, očeta je pa samo pošteno natepel. Delal je takšne sitnosti posebno po gostilnah, da so se tudi poštene Italijani zgražali in protestirali proti njegovemu početju. Tedaj je žugal po vasi in gostilnah v družbi oboroženih miličnikov, ki jih je vozil nalašč iz Trsta ali Boljunca. Suval je in strašil terorizirano in do kosti izmzgano ljudstvo, ki trpi pomanjkanja in je v črni bedi. Da, naše ljudstvo trpi, umira v pomanjkanju in bedi, a ne obupuje. Z bridkim nasmehom prezira taka zlodejstva, kajti predobro se zaveda, da se bliža konec onemu črnemu ozračju, onemu nizkotnemu tlačenju in vsiljivosti, ki se gabi tudi najbolj priprostemu lajku. Niste dosegli uspehov in jih ne dosežete več, ker ste s svojimi surovostmi odprli oči tudi tistim, ki so vam dosedaj sledili.

Tolmin. Učiteljica gospa Bertolini, žena učitelja Janeza Bertolinija, političnega tajnika v Tolminu, uporablja pri vzgajanju naše mladine neko „vzvišeno“ metodo, ki jo je prinesla iz svoje „čedne“ domovine, ker drugače bi se kot „kulturna“ ne mogla tako „sijajno“ izkazati.

Malim otrokom hoče vcepiti sovraštvo do lastnega rodu s tem, da grdi in blati Slovence s potepuštvom, tatovi, umazanimi, neomikanimi suroveži in divjaki, ki bivajo po zamazanih bajtah, podobnih hlevom. Pač ker se gospa zamore domisliti sličnega iz svoje domovine. Šteti ne niti z najgršimi besedami.

„Vzorna“ vzgojiteljica, ki zasluži po fašistovskih receptih vsake vrste odlikovanja.

Gospa je pač prišla, da „širi“ kulturo in kar ima — to da. Fašizem sistematično pošilja izkvarjeno učiteljstvo, da bolj pokvari našo mladino. Če v mladini ubije čut dostojnosti in kreposti, ki ga Italijani nimajo, si mislijo, da bodo lažje preoblikovali ljudstvo. Pomilujemo vlado in take „vzgojitelje“ brez dostojnosti, ki dosežejo le nasprotno od tega, česar pričakujejo.

Za fiskovni sklad „Primorskega Glasa“:

Fant od Kobarida Din. 255.—; Pezdir Rado, Ljubljana, Din. 15.—; Knapič Albin, Beograd Din. 10.—; Rudenšek Dragotin, Celje, Din. 10.—; Žugelj Nikolaj, župnik v pokoju, Din. 10.—.

Preč. g. župnik Žugelj je pospremil svoj ponovni dar s sledečimi besedami, ki naj si jih vzamejo za vzgled vsi ostali Primorci: „Mesto venca na grob Vladimirja Gortana pošiljam zopet Din. 10.— za „Primorski Glas“. Naj bi dal v ta namen vsaki emigrant vsaj Din. 1.—. „Primorski Glas“ ne sme prenehati!“ Izrecno pa se zahvaljujemo tudi priprostemu kmečkemu „fantu od Kobarida“, ki je zares pravi primorski fant od fare. Tudi njega naj si vzamejo za vzgled vsi ostali Primorci! Prisrčna hvala tudi vsem ostalim darovalcem.

Rešite „Primorski Glas“! Naberite mu plačujočih naročnikov! Plačajte naročnino! Vsak primorski emigrant naj stori svojo dolžnost napram svojemu listu!

Listnica uredništva. V današnji številki smo hoteli objaviti sliko Vladimirja Gortana. Ker pa se je izdelava klišeja radi narodnega praznika na Dunaju zakasnila, jo bomo objavili v prihodnji številki — če še izide. Uredništvo.

Naročnikom in prijateljem našega lista.

Kakor smo že na drugem mestu omenili, smo se odločili da napravimo poslednji poskus, da ohranimo naš list pri življenju. Ohraniti bi ga bilo mogoče pri življenju pod sledečimi pogoji:

1. Če vsi dosedanja naročniki poravnajo članarino;
2. če naročniki in prijatelji našega lista naberejo najmanj 800 novih, plačujočih naročnikov.

Glede prvega pogoja, ki bi sploh ne smel obstojati, ni treba niti omenjati, da je dolžnost naročnikov — neglede nato, ali bo list še nadalje izhajal ali ne —, da poravnajo zaostalo članarino.

Glede drugega pogoja pa smo mnenja, da bi se ga dalo morda najlažje izpolniti na sledeč način: Naročniki in prijatelji našega lista naj agitirajo pri svojih znancih, da se naročijo na list. Poleg tega naj sestavijo seznam svojih prijateljev in

znancev z njihovimi natančnimi imeni in naslovi, ki bi se po njihovem mnenju utegnili naročiti na naš list.

Iz naše osebne skušnje nam je namreč znano, da je veliko število takih Primorcev, raztresenih po vsej Jugoslaviji, ki bodisi ne vedo, da naš list izhaja, ali pa so tako prokleto nemarni, da se nanj ne naročijo, a bi lista prav gotovo ne vrnil, če jim ga pošlje uprava, ki bo prej pregledala, če niso morda že nanj naročeni.

Sezname novih naročnikov in onih, ki se utegnejo naročiti, naj odpošljejo naročniki in prijatelji našega lista najpozneje tekom tega meseca na upravo v Ljubljani.

Če se ta poslednji poskus posreči, tedaj bo naš list še nadalje izhajal. V nasprotnem slučaju pa je ta številka obenem tudi poslednja njegova številka, kar naj vzamejo naši naročniki blagohotno na znanje.